

Nederlandse rijksbureau: een van de vele z.g. *Reichsstellen*. Een aantal beslissingen hield het departement aan zich, bijv. ten aanzien van prijsverhoging, vestiging en uitbreiding van bedrijven, heffingen en in- en uitvoer. Wat de onderhandelingen met de Duitsers betrof, werd het departement evenwel meer en meer een beroepsinstantie: had het rijksbureau niet kunnen bereiken wat het wenste, dan werd Hirschfeld ingeschakeld die de zaak dan met Fischböck en diens hoofdambtenaren opnam.

Er kwamen in totaal uiteindelijk twintig rijksbureaus, alle gebaseerd op de schaarste van één bepaald artikel of een samenhangende groep artikelen: aardolieproducten, bouwmaterialen, chemische producten, diamant, genees- en verbandmiddelen, hout, huiden en leder, kolen, non-ferrometalen, oude materialen en afvalstoffen, papier, rubber, tabak, teer, textiel (plus een apart rijksbureau voor de distributie van textielproducten), wol en lommen, ijzer en staal – en dan was er nog een rijksbureau voor de ‘verwerkende industrie’ (met secties voor de keramische- en voor de linoleumindustrie) en een rijksbureau voor de metalenverwerkende industrie. Over het wel en wee van al deze rijksbureaus, over de wijze waarop zij, de een met meer, de ander met minder succes, trachtten de belangen van Nederlandse producenten, handelaren en consumenten te verdedigen, vallen evenveel aparte boeken te schrijven. Voorzover dat geschied is, zullen wij ze nog noemen. Hier moeten wij samenvatten.

Wij willen er dan allereerst op wijzen dat in de vorm van deze rijksbureaus een ambtelijk apparaat ontstond dat vele malen groter was dan het departement. Bij het departement waren eind '42 ruim vijfhonderd personen werkzaam, bij de rijksbureaus meer dan negenduizend. Naarmate er minder te verdelen viel, kregen die rijksbureaus meer te doen – de toenemende schaarste noopte tot steeds nauwkeuriger enquêteren en inventariseren, tot het steeds gedetailleerder nagaan of voor bepaalde grondstoffen een verwerkingsvergunning, voor bepaalde eindproducten een afleveringsvergunning uitgeschreven kon worden. In juli '41 gingen van het rijksbureau voor de metalenverwerkende industrie ruim 11 000 poststukken uit – in juli '44, toen de omzet van deze bedrijfstak tot minder dan een zesde van het peil van juli '41 was gedaald, was dat aantal tot meer dan het zesvoud gestegen: bijna 71 000. Overigens had een rijksbureau als dat voor de metalenverwerkende industrie een betrekkelijk gering aantal ingeschrevenen. Veel groter waren die aantallen bij rijksbureaus die wezenlijk met de detailhandel te maken hadden. Bij de sectie keramische industrie van het rijksbureau voor de verwerkende industrie stonden aanvankelijk o.m. ca. zevenduizend handelaren in serviesgoed en bijna achtduizend handelaren in inmaakglazen ingeschreven, bij het rijkskolenbureau ca. zestienduizend kolenhandelaren,